MAANDBLAD

Drieledige Indeeling van het Sociale Organisme

2e JAARGANG 1921. No. 4. APRIL
REDACTIE EN ADMINISTRATIE P. J. DE HAAN — PARKSTR. 45 — UTRECHT
Prijs 15 cents per nummer. Per abonnement 12 nummers franco per post f 1.80. — Buitenland f 2.10.

Eenige opmerkingen over het maatschappelijke vraagstuk als geestesvraag.

In de sociale literatuur van de anthroposofische beweging wordt de denkwijze van Marx — door tientallen van jaren op min of meer leerstellige wijze door het proletariaat aanvaard, om zich bewust te worden van zijn maatscbappelijken toestand, om zijn massawil tot uiting te brengen — gekarakteriseerd als een typisch product van het cultuurleven, dat zich in den loop der vorige eeuwen heeft ontwikkeld en tot de huidige katastrope heeft gevoerd.

Velen meenen, dat het Marxistische, het z.g. historisch-materialistische denken een wezenlijk deel van de proletarische beweging uitmaakt; dat in deze beweging niets anders leeft dan het streven, dat Marx' denkbeeelden belicht en vorm geeft.

Zij, die de proletarische beweging bewustheid en leiding willen geven, gelooven dit meestal het zekerste te kunnen doen; als ze — zij het dan niet altijd op een doctrinair Marxistisch — dan toch op het „wetenschappelijk gefundeerde" standpunt staan van het historisch-materialisme, dat bijv. Mr. Troelstra tallooze malen noemde „een zekere methode van onderzoek", een „voortgezet Darwinisme", dat de veiligste weg wijst om in de realiteit van het maatschappelijk gebeuren door te dringen.

Wat de anthroposofische, de naar de mensch en zijn ware wezen georiënteerde wetenschap over het historisch maatschappelijke gebeuren bloot legt, kan ons genoegzaam aantoonen, dat het historisch-materialistische denken over het menschheidsproces, een typisch „burgerlijk", decadent abstract denken is, dat noch in de wezenlijk-menschelijke drijfveeren van de proletarische beweging, noch in de wording van de maatschappij tot hare, voor de huidige menschelijke ontwikkeling noodlottige gestalte, in staat is door te dringen. Hier zij met eenige korte beschouwingen een en ander gekarakteriseerd.

In de voorrede van de 1e druk van „Das Kapital" o.a. verklaart Marx: „Minder dan eenig ander kan mijn standpunt, hetwelk de ontwikkeling van de economische maatschappijvormen opvat als een natuurhistorisch proces, den enkeling verantwoordelijk maken voor omstandigheden, waarvan hij maatschappelijk het voortbrengsel blijft". — Marx wil zijne beschouwingen over mensch en maatschappij dus in overeenstemming zien met de gangbare natuurwetenschappelijke denkwijze der leidende kringen. Hier zij kort aangeduid, — meermalen is dit uitvoeriger uiteengezet — wat het typische is van de in den loop der laatste eeuwen toonaangevend geworden natuurwetenschappelijke denkwijze. Deze heeft de tendenz om zich (in physica, chemie bijv.) de „werkelijkheid" voor te stellen als eene wereld, die onafhankelijk van, wezensvreemd aan den mensch als bewust wezen, aan den mensch als zinnenorganisme, als de materieele wereld der atomen, de onduleerende aether enz. wordt gedacht. De ontwikkeling der levende wezens met den mensch als eindpunt is men in de min of meer darwinistisch getinte natuurhistorische beschouwingen gewoon zich voor te stellen als een proces, waarin geen „krachten" werkzaam gedacht worden, waaraan de mensch als geestelijk wezen, als denkend, voelend en willend wezen zijn ontstaan en ontwikkeling kan ontleenen. Om kort te gaan: met men-

schelijk denken is men tot een beeld van het natuurgebeuren in zijn z.g. „werkelijkheid" gekomen, waarin dit menschelijke denken zelf, waarin de mensch als geestelijk wezen geen plaats heeft. Dit menschelijke denken pleegt dus a.h.w. zelfmoord. Als ideeel wezen heeft de mensch slechts een onwerkelijk, ideologisch, geen oerwerkelijk, kernwezenlijk bestaan.

Uit ditzelfde natuurwetenschappelijke denken, dat het eigenlijk menschelijke en het groote natuurgebeuren onverklaard en onbevredigd laat, ontstond de techniek en daarmee het moderne economische leven. Op maatschappelijk gebied verwekte dit mensch-negeerende denken dus een uit menschelijke gedachte geboren werkelijkheid, die waarachtig geen „ideologie" is. Dáár leeft dit menschnegeerende denken voort in het machtige, alles omvattende „productiestelsel", waaraan alle menschelijke bedoeling vreemd is gaan worden, dat wel dóór maar niet vóór den mensch bestaat. In Werner Sombart „Der Bourgeois" 2e deel lezen we o.a.: „De natuurlijke, levende wereld is tot ruïne geslagen, opdat op deze puinhoopen een kunstvolle wereld uit menschelijke vindingrijkheid en doode stof samengevoegd, zich verheffe". In deze „kunstvolle wereld" schijnt dan de mensch bezeten van het „Fiat productis, et pereat homo", de productie leve, dat de mensch ten onder ga!

Marx' denkwijze is ook de natuurwetenschappelijke en heeft ook de tendenz van het menschnegeerende. In zijne historische beschouwingen van de maatschappij zoekt hij datgene als het „werkelijke" gebeuren bloot te leggen wat hij onafhankelijk denkt van den mensch als oergeestelijk, productief wezen. Marx meent: alles wat de menschen zich voorstellen over de werkzame krachten in het historisch-maatschappelijke gebeuren, de geheele rijke wereld van menschelijke gedachten, gevoelens en wilsimpulsen, — dat alles is niet het werkelijke element, dat het sociale leven, dat de geschiedenis beheerscht. De krachten van het maatschappelijke gebeuren liggen in het verloop van het productieproces, en zijne wetmatige veranderingen in den loop der eeuwen. Terwijl de menschen ter bevrediging hunner behoeften zich aan het productieproces moeten overgeven, komen ze in den ban, in het bereik van de wetmatigheid, de ijzeren natuurnoodwendigheid der zich vormende en vervormende „productiewijze".

In deze wetmatigheid is de mensch geen leidend subject, maar enkel object. Wat in zijn bewustheid verschijnt is een spiegeling van datgene, wat in het eenige fundamenteel werkelijke van het maatschappelijke gebeuren leeft; nl. in het economische. De ideeën van politiek, staat, recht, nog meer het cultuur- of geestesleven: kunst, religie, philosofie hebben geen oereigen, primaire beteekenis, maar zijn slechts een „ideologische bovenbouw" van het economische leven. — In het beeld, dat Marx zich denkt van het maatschappelijke gebeuren voor alle tijden is de mensch en het menschelijke als werkelijkheid dus niet aanwezig. Voor hem is het eigenlijk menschelijke niet iets van substantiëele beteekenis. Hij kan daarom tusschen „proletariër" en „bourgeoïs" geen ander onderscheid zien, dan dat hetwelk veroorzaakt is door hunne verschillende positie, en afhankelijk van het economische productiemechanisme. De andere, veel belangrijker, menschelijk-psychische zijde van het probleem, het onderscheid tusschen „bourgeoïs" en „proletariër" in hun menschzijn, in hun denk, gevoels- en wilsleven, is hem ontgaan of op den achtergrond gesteld. We komen hierop in volgende artikelen nog terug. —

Het economische leven en zijne wetmatige wording is dus de substantiëele factor van de menschheidsontwikkeling volgens het historisch-materialistische denken. Dit economisch leven nu vertoont, meenen velen, de „gelukkige" tendenz in onze ontwikkeling, zich van kapitalistisch-egoïstische productiewijze tot socialistische productiewijze om te vormen. Engels bijv. heeft zich over de toestand van het proletariaat in de ontwikkelingsgang der menschheid eenige malen als volgt uitgelaten. De kapitalisten werken zelf mee in het productieproces aan het centraliseeren van kapitaal en productiemiddelen, aan de overgang van de huidige egoïstische tot de gesocialiseerde productiewijze. Zij werken volgens de wetmatigheid van het economisch leven aan de toekomst van het socialistische proletariaat en aan hun eigen ondergang. Vooral na ± 1890, na de Erfurter partijdag kon men zulke marxistisch apocalyptische uitingen bij historisch materialistische denkers dikwijls lezen. In 1901 (21 December) schreef bijv. o.a. Mr. Troelstra in denzelfden geest over de toekomst van het proletariaat: „De ekonomische ontwikkeling der maatschappij en de *) daaruit volgende politieke organisatie van het proletariaat met zijn lichtbrengende, levenwekkende werkzaamheid — ziedaar de krachten, waarop wij voor de geestelijke vrijmaking des volks veilig kunnen vertrouwen!" We weten niet of dit „veilige vertrouwen" in de „geestelijke vrijmaking" nog bestaat. Het geeft zeer zeker den modernen mensch een „veilig" rustgevoel, een sluier te weven over den werkelijken cultuurnood, die leeft in de moderne menschheid: de geboortewee van den mensch als geestelijk-productief, als vrij wezen, de geboorte van een nieuwe maatschappelijke orde, waarin deze mensch zijne beteekenis, plaats en ontwikkelingsmogelijkheid vindt. We behoeven dan geen pijnlijke zorg te hebben, of onze inspanning, of onze geestelijke spankracht wel sterk en diep genoeg zijn, om het menschheidsraadsel te vatten, het nieuwe woord te spreken, dat leeft, leven wil in ons allen, dat uit oer-geestelijke werkelijkheid wordt geboren om zin, beteekenis en bevrediging te geven aan onze daden. —

Het „burgerlijke" denken is menschnegeerend; het historisch-materialistische denken is een groteske uitwas van dit burgerlijke denken, dat alle zekerheid meent te verliezen, als de mensch zich wil bewegen in zijn oerelement: den Geest. Aan het niet-geest zijn, aan een „materieele onderbouw" hecht het zijn vertrouwen, daarop grondt het de „veilige" toekomstzekerheid van de menschheid in het cultuurleven, in geestesleven en rechtsleven. —

Scherpzinnig is Marx in het begrijpen, tot uitdrukking brengen van de verschillende uiterlijke maatschappijvormen. Elke poging om tot de diepere, bewegende menschheidskrachten door te dringen, laat hij echter na. Die uiterlijke maatschappijvormen

*) Spatieering van schrijver dezes.

hebben immers voor hem *eigen* leven, laten zich uit *zichzelf* verklaren. Zoomin hij daarom het antieke, het Middeleeuwsche en het kapitalistische economische leven als uitdrukking, als phenomeen in het productieproces van reëele, in de diepten van het menschheids-proces levende ontwikkelingsphasen begrijpt, — zoo min kan hij ook begrijpen, dat een socialistische vorm van het economische leven in de toekomst slechts als uitdrukking van een bepaalde geestes-cultuurphase der menschheid werkelijkheid en relatieve duurzaamheid kan hebben.

Dit verklaart het utopistisch geloof van het historisch materialistische denken, dat de maatschappelijke orde op een zeker tijdstip harer ontwikkeling in de socialistische overgaat en wel min of meer plotseling door de verovering — langer of korter voorbereid — door het proletariaat van de politieke macht. Dat dit een slag in de lucht moet geven, behoorden ons eigenlijk niet eerst de gebeurtenissen in Midden-Europa en Rusland te leeren. Want het gaat immers alleen daarom, of op een bepaald tijdstip de intellectueele rijpheid voor de socialiseering van het economisch leven of *vooral* de gezindheid en de wilsimpulsen der menschen die in dat econ. leven hebben te handelen, gewekt en duurzaam in stand gehouden kunnen worden.

Een volmaakt wanbegrip van „socialisme" verraadt het geloof, dat door een „dictatuur van het proletariaat" of door andere politieke machtsmiddelen, door welke zuiver politieke constellatie ook, een wil tot arbeiden voor het algemeen zou ontstaan in den mensch. Een economisch militairisme als in Rusland kan niet anders dan het eindelijke, uiterste resultaat daarvan zijn.

Socialisme als een werkelijk nieuwere vorm van menschelijk samenleven kan slechts blijvend voortkomen uit eene wereldbeschouwing, uit eene de mensch doordringende gezindheid, die *niet* doel en bevrediging van het menschelijk bestaan in de *eerste* en *eenige* plaats in maatschappelijke welstand zoekt maar in de alzijdige zinvolle ontwikkeling van de eigenlijk menschelijke krachten, van den mensch als geestelijk wezen. Daarbij kan het economische leven nooit eene eigen, zelfstandige beteekenis hebben. Het kan slechts middel zijn tot bovengenoemd doel. Een middel echter, dat in de huidige omstandigheden allen met allen in een afhankelijke positie brengt, en dus alleen door broederlijken socialen arbeid kan gehandhaafd worden. Wil daarom socialiseering van het econ. leven levensvatbaar zijn, dan moet daarmee tegelijkertijd het ontstaan van een levenssfeer gepaard gaan, waarin het productief moreele in den mensch, den wil tot het enthousiaste inzicht in de werkelijkheid der Menschheid en zijn plaats als mensch met oerindividueel kennen en kunnen daarin, gecultiveerd worden. Geen politieke macht van welke partij ook brengt ons dit cultuurleven; als bovenbouw van een zich ontwikkelend productieproces zal het *zeker* niet verschijnen. Het moet bewust geschapen, gewekt worden in mensch en maatschappij en zijn plaats voor de nieuwere menschheid innemen. Het moet een geestesleven zijn, dat in de ontwikkeling van mensch en menschheid in hare veelvormige, zinvolle werkelijkheid, gelijk de anthroposofisch georienteerde geesteswetenschap, *concreet* kan doordringen. Van uit dit geestesleven alleen kunnen in ons en de volgende generaties die krachten gewekt worden, die een gesocialiseerd economisch leven, waarin broederlijke samenwerking eenige en voldoende drijfveer is, mogelijk maken — en die tevens wakker maken het rechtsbewustzijn in het werkelijk democratische staatsleven, dat de verhouding van mensch tot mensch kan regelen, die nu door economische- en cultuurb*elangen*, door trage traditie enz. worden misvormd.

Een internationale beteekenis heeft dit geestesleven. In het vorige nummer wezen we er op, dat met den oproep in Dr. Steiners voordrachten voor het oprichten van een *wereldschoolvereeniging*, dat met deze *wereldschoolvereeniging*, waarmee hier te lande een aanvang is gemaakt, bedoeld wordt een begin te maken van een internationaal cultuurleven, met concreeter inzet dan een in zoo en zooveel paragrafen samengevatte volkerenbondstatuut.

In de laatste eeuwen heeft het economisch leven een internationaal karakter aangenomen. Alle vragen, alle zorgen, alle strijd, die dat econ. leven bracht eischten min of meer eene internationale orienteering, grepen *in* in internationale verhoudingen: dit bewijst de vreeselijke laatste oorlog wel het meest. Een internationaal, een menschheidskarakter moet ook het cultuurleven dragen, hetwelk datgene in den mensch wekt, wat gelijken tred houdt met wat *menschelijk* beheerschen en regelen kan datgene, wat opstijgt uit het economische leven aan menschheids-vragen, moeiten en zorgen.

De idee van een drieledig sociaal organisme waarin de democratische staat zich beperkt tot de regeling der rechtsverhoudingen van de in haar levende menschen, — waarin het *economische leven* krachtens eigen levensvorm zich vrij van alle imperialisme naar *buiten*, van alle kapitalistisch egoïsme naar binnen kan ontplooien, waarin bovenal een *geestesleven* ontstaat dat geworteld is in het veelvormig concreete doch éene menschheidsleven op aarde — dat is, zij het ook stamelend uitgesproken, het *nieuwe levenswoord*, dat licht en kracht kan brengen aan de stervende menschheid.

In een drieledig sociaal organisme zal het nieuwe, dat leven wil in de menschheid, dat zich ook nu weer in een *wereldschoolvereeniging* tracht te organiseeren, tot zijn recht komen.

N. D. FRANKENA.

Marx en het Marxisme. *)

Er zal nauwelijks eenig litterair werk zijn op te noemen, dat zoo'n reusachtig gevolg heeft gehad, als het werk van Carl Marx. In 1848 verscheen van hem het zoogenaamde „Communistische Manifest" waarin de voornaamste impulsen der Soc. Democr. levensopvatting in korte trekken zijn samengevat. Van uit dit manifest klonken de woorden: „Proletariërs aller landen, vereenigt U!" Verder verscheen van Marx, die geholpen werd door zijn vriend Engels, het boek over „Politieke Economie" en „Het Kapitaal." Wat als beginsel aan deze boeken ten grondslag ligt, is inderdaad over de geheele wereld

*) Naar aanleiding van eenige voordrachten van Dr. Rudolf Steiner over de Sociale Kwestie.

wetenschap geworden in de leidende kringen van het proletariaat en deze leidende kringen hebben op de meest volkomen wijze opgenomen, wat men onder Marxisme kan verstaan.

Marx is zoowel als persoonlijkheid als in zijn werken niet gemakkelijk te begrijpen. Zijn werk vertoont in de eerste plaats een zeer bepaalde gedaante, een zeer bepaalde structuur. Dat is namelijk een buitengewone scherpzinnigheid; en scherpzinnigheid heeft nu eenmaal steeds een bepaald gevolg. Men kan zich dit gevolg aan iets aanschouwelijks maken, wat er schijnbaar weinig mee te maken heeft, (vergelijkingen gaan nu eenmaal meestal mank) maar wat in staat is deze bewering omtrent scherpzinnigheid te verduidelijken. Waarom wordt toch de philosoof Immanuel Kant door zooveel intellectueelen voor zoo'n bijzonder knappe bol aangezien? Denk eens even na over het volgende: Hebt gij wel eens iemand ontmoet, die Hegel begrepen heeft? (Ik herinner mij eens gelezen te hebben dat een professor heeft beweerd, dat er nu toe maar twee menschen op de wereld waren geweest die Hegel volkomen begrepen hadden). Maar zeer veel knappe koppen begrijpen, tenminste bij benadering, Kant. Stel u nu eens voor, dat zoo'n knappe kop denkt: Ik ben een ontwikkeld mensch, en daar het mij veel inspanning kost om Kant te begrijpen, en ik deze ten slotte toch begrepen heb, is Kant òòk een knappe bol. Dit gevoel is bij veel hoog-ontwikkelde intellectueelen aanwezig. En zoo'n dergelijk gevoel werkt er ten opzichte van Marx, die een zeer scherpzinnig mensch was, op het proletariaat in. Men moet moeite doen om Marx te begrijpen. De proletariër doet gemiddeld meer moeite dan de bourgeois, zelfs wanneer deze laatste proletarische boeken zou lezen. Het kost werkelijk veel moeite, de impulsen der proletariërs-wereld, in de boeken van Marx voorkomende, in zich op te nemen, en menig bourgeois-satisfait heeft het voldoende geacht het leven der proletariërs te leeren kennen uit „De Wevers" van Gerhard Hauptmann. Dan verbindt men genoegen met kennis.... Het eerste wat wij bij Marx vinden is, zoolals hierboven reeds gezegd is, een aangeboren s c h e r p z i n n i g h e i d. Maar dan moeten wij in de tweede plaats erkennen, dat Marx groot is in zijn dialektiek, d.w.z. in het vermogen om in begrippen te werken. Deze kunst om in begrippen als werkelijkheden te werken, had Marx van Hegel geleerd, want in dit opzicht was Marx een leerling van Hegel.

Zoodat men kan zeggen: Marx had de kunst om in begrippen te arbeiden verkregen van uit de D u i t s c h e volksaard. De Socialistische impuls had hij echter van uit de F r a n s c h e volksaard, waar vooral Saint-Simon en Louis Blanc een grooten invloed op hem verkregen hebben. Zoodat hij vereenigde wat de Duitsche Hegeliaan in fijn uitgewerkte, scherp omlijnde begrippen ontwikkelt, met de revolutionaire impuls van een Saint-Simon en een Louis Blanc. En dit tweeledige wat hij opgenomen had, kon hij slechts op d i e wijze weergeven, zooals hij dat gedaan heeft, doordat hij naar L o n d e n is gegaan, om daar, door de studie der economische verhoudingen, zijn geheele manier van denken (uit de D u i t s c h e aard) en zijne manier van voelen (uit de F r a n s c h e aard) nu te doordringen met E n g e l s c h e economische verhoudingen, waardoor hij zijn geheele stelsel slechts op de stoffelijke economische toestanden heeft toegepast. De proletariër in het industrie- en machine-tijdperk kon in den tijd van Marx slechts in Engeland aan de bron bestudeerd worden. En in dàtgene, wat Marx met Hegelsche dialektiek heeft opgenomen, heerscht, zou men mogen zeggen, de geheele revolutionaire impuls van een Louis Blanc of van een Saint-Simon. Men ziet dus, dat uit Duitsche, Fransche en Engelsche bestanddeelen, gebaseerd op scherpzinnig semitisme, wat Marx in zijn bloed lag, (dit is natuurlijk heelemaal slechts objectief bedoeld), dus feitelijk uit vier bestanddeelen, geestelijk scheikundig samengesteld, het meest werkzame wapen bestaat, wat het proletariaat bezit, want wat Marx geleverd heeft, is een g e e s t e l i j k wapen. Vandaar ook die kolossale gevolgen, die onbegrensde gevolgen. Natuurlijk is de leer van Marx in talrijke, populair geschreven boeken, verder verspreid.

De wijze nu, waarop één en hetzelfde onderwerp in kringen der bourgeoisie en in proletarische kringen besproken wordt, is zéér verschillend.

Stel u eens voor, dat er in bourgeois-kringen door een of andere professor over Goethe of Multatuli zou worden gesproken, of dat er over hetzelfde onderwerp in een proletarische omgeving zou worden gesproken op Marxistische manier! Beide redevoeringen zouden inderdaad totaal van elkaar verschillen.

Men moet er steeds aan denken, dat de gevolgen van dit Marxisme nog lang niet uit zijn. Dit Marxisme bevat n.l. heel veel belangrijks.

Door dit Marxisme, dat dus ontstaan is, doordat een goed Hegeliaansch ontwikkeld Duitscher, door bepaalde omstandigheden via Frankrijk te Londen terecht is gekomen en daar heeft toegepast, wat in zijn denken aanwezig was van de school van Hegel en wat in zijn gevoel aanwezig was van Louis Blanc en Saint-Simon, doordat hij dit heeft toegepast op de uiterlijke, zuiver materieele verhoudingen der moderne wereld, heeft inderdaad de meest moderne impuls van het Britsche S t a a t s w e z e n (n i e t van het Britsche Volk, maar van het Staatswezen, van de samenstelling van den Staat) zijn intocht in de wereld gehouden.

Wij zijn nog slechts aan het begin van dezen intocht. De eerste phase van dezen intocht is het Marxisme. Nogmaals vestig ik er de aandacht op dat men werkelijk goed moet onderscheiden, wat b.v. (in de allerbeste beteekenis van het woord) E n g e l s c h e t r a d i t i e is en dàt reuzenmonster, 't welk zich ontwikkeld heeft op de basis van al de geschiedkundige omstandigheden, dus wat het eigenlijke B r i t s c h e R i j k is. De eerste uitstraling van het Britsche Rijk is in zeker opzicht het Marxisme; deze uitstraling gaat verder, is reeds verder gegaan in het Bolchewisme, dat feitelijk het kei-harde Marxisme is. En uit dit Marxisme, dat als basis aanwezig is, zullen allerlei toekomstperspectieven te voorschijn komen. En dan moet in de eerste plaats op het volgende eens ernstig acht worden geslagen, n.l., dat hetgene, wat het eigenlijke Midden-Europeesche Volkselement in de moderne beschaving is, een heel andere rol heeft te vervullen, dan andere volkselementen. Met dit Midden-Europeesche Volkselement wordt n i e t bedoeld het thans gelukkig vernietigde *militaire* Duitschland maar héél iets anders, n.l., die Midden-Europeesche geest, die zich heeft geopenbaard in Goethe, Schil-

ler, Lessing, Schelling, Fichte, Beethoven, Wagner en nog andere groote mannen. Om het geheel onnationale wezen van het Midden-Europeesche element te begrijpen, welk element voor geheel Europa een zuurdeesem is geweest, maar nooit iets louternationaals, daarvoor ontbreekt bijna overal het begrip. Nooit had het eigenlijke Midden-Europeesche element een nationaal karakter, nooit was het iets nationaals-agressiefs; dat ligt er absoluut niet in. Dat dit Midden-Europeesche element zich niettemin als een soort eenheid voelt is echter niet te verwonderen; dit gebeurt waarachtig ook met volkeren die minder hinderpalen hadden te overwinnen. En toch heeft Midden-Europa nooit de kiem in zich gehad, om een of andere eenheid te vormen.

De allerbeste eigenschappen van dit volk zouden verloren gaan, wanneer het als een abstracte volkseenheid zou willen leven.

Natuurlijk hebben er onder den invloed van veel Europeesche impulsen a. h. w. onorganische eenheidsbevliegingen, ook in Midden-Europa geleefd, evengoed als deze in Italië leefden en nog leven. Vooral waren deze sterk van 1848 tot 1870. Maar steeds liep dit a. h. w. evenwijdig met een verlangen van het Midden-Europeesche element, om zich in de gevoelens der geheele wereld te verdiepen.

En dat is in bijzondere mate bereikt. Ternauwernood zal men ergens zulke waardeerende litteraire voortbrengselen vinden over buitenlandsche volkeren, dan in de Duitsche literatuur. En dan kan hier verwezen worden naar een boek, getiteld: „De Fransche staatsvorm en het Bonapartisme," een boek, dat hoogst waardeerend ingaat op de meest belangrijke impulsen in de F r a n s c h e ontwikkeling der 19e eeuw. Het werd door Heinrich von Treitschke geschreven in de jaren 1865—1871. Dan mag ook genoemd worden Herman Grimm, die waarschijnlijk nooit is overtroffen in de manier waarop een buitenlander — (buitenlander in de beteekenis van een n i e t - Engelschman of een n i e t - Amerikaan) — over het Engelsche en Amerikaansche volkskarakter heeft geschreven. Ook Schiller kan nog worden aangehaald, die als Duitscher met de grootste waardeering de Maagd van Orleans wist te vereeuwigen in zijn bekend tooneelspel, terwijl in Schiller's tijd, van Fransch — intellectueele zijde, met haar den spot nog werd gedreven.

Men mag natuurlijk niet vergeten, dat bij deze schrijvers ook verschillende dingen, die n i e t uit dit Midden-Europeesche element afkomstig zijn, van invloed zijn geweest. Ja, menigeen denkt hierbij misschien aan de zoogenaamde Al-Duitschers. Maar het is natuurlijk onzin om hier het eigenlijke Midden-Europeesche element of wel de ware kern van het Duitsche wezen aan het zoogenaamde Al-Duitschdom te willen afmeten.

En, hoewel het in de oogen van veel menschen een gruwel is, om van een wereldtaak van dit werkelijk Duitsche of Midden-Europeesche kern-wezen te spreken, is deze taak evengoed aanwezig, als dat ieder ander volk zijn bijzondere taak in de geheele menschheidsontwikkeling heeft te vervullen en zal dan ook dit Midden-Europeesche element zijn taak, zijn zending, in de wereld m o e t e n vervullen.

En om deze zending eenigszins te begrijpen, verwijs ik u naar Heinrich Heine. Heinrich Heine heeft a. h. w. twee elementen opgenoemd, waaruit datgene zich gevoed heeft, wat er van een bepaald gezichtspunt uit, aan geestelijke impulsen in de menschheid leeft en wel het J o d e n d o m aan de eene kant en het G r i e k e n d o m aan de andere kant. Het Jodendom heeft steeds tot taak gehad om in de wereldaanschouwing het eenheidselement naar voren te brengen. Het Griekendom had steeds tot taak de wereld datgene te brengen, wat er in het uitbeeldingselement leeft.

De levensopvatting van het sociaal-democr. proletariaat heeft a l l e s opgenomen van het Jodendom (het abstracte eenheidsbeginsel tot in de uiterste consequenties doorgevoerd in het verschrikkelijke monster dat men van den S t a a t wil maken), maar n i e t s heeft dit proletariaat opgenomen van het Griekendom, daar het uitbeeldende element in het proletariaat nog volkomen ontbreekt.

Dit zal het nog moeten krijgen. En dan zal in den loop der toekomstige tijden bij deze impulsen van Jodendom en Griekendom, de d e r d e impuls komen (want alle belangrijke dingen zijn drievoudig, bestaan uit een drieëenheid of driedeeligheid) en deze derde impuls zal zijn dit bovenbedoelde Midden-Europeesche-kern-wezen, het element, dat men kan vinden bij Goethe en Schiller en zooveel anderen.

Maar deze derde machtige impuls zal voor de groote massa eerst komen, wanneer de menschen er a. h. w. naar zullen snakken, als eens de Joden in de woestijn naar water. Dat zal zijn in een tijd, wanneer het Engelsch-Amerikaansche materialisme, wat de wereld thans politiek en economisch regeert, nog sterker zal zijn geworden dan thans, want laat ons niet vergeten, dat de fundamenten van dit politiek economisch materialisme v e r b a z e n d d e g e l ij k zijn gelegd. Het koloniaal bezit toch van Engeland en de oppervlakte van Amerika is reusachtig. De basis is werkelijk heel goed gelegd. En om d e z e reden zal de geheele kultuur zich steeds meer en meer materialistisch ontwikkelen, juist omdat deze kultuur slechts in de één e richting gaat, n.l. van de economische verhoudingen. En wanneer men nu het Marxisme beschouwt, dan kan men zich duidelijk voor den geest halen, dat dit Marxisme worden moest, zooals het geworden is, juist omdat dit Marxisme met zijn dialektiek van het Midden-Europeesche element, zijn inhoud gehaald heeft uit de materieele ontwikkeling, uit de zuiver materieele kultuur van den samenhang van het Britsche Rijk, (n i e t van de Britsche V o l k s a a r d, maar van het zich ontwikkelende imperialisme).

Al deze dingen werken langen tijd na.

Al is de eerste kiem tot het Marxisme eerst gelegd, toen Marx met een bepaalde dialektiek uit de school van Hegel, zich verplaatste in de m a t e r i e e l e verhoudingen van het Britsche Rijk, zoo is het toch voor ieder, die nadenkt, duidelijk, dat er in de toekomst nog heel andere dingen zijn te verwachten.

En even waar als het is, dat de Duitsche Hegeliaan Marx naar het materialistische Britsche Rijk is gegaan, om van daar uit de eerste phase der materieele ontwikkeling te lanceeren, even waar is het, dat elke kultuur (ook een materialistische) een opstijgende en een afdalende ontwikkeling heeft, een opkomst en een verval.

En wanneer eenmaal de politiek-economische-materialistische invloeden der Engelsch sprekende bevolking der aarde zóó ver zullen zijn gegaan, dat al het werkelijk geestelijke op aarde a. h. w. zal zijn

verschroeid, dan zal van uit het Britsche wereldrijk zelve de oppositie opstaan. Dan zal men overal de behoefte gevoelen aan dâtgene, wat er werkelijk in de Midden-Europeesche Volksaard wortelt, dan zal men de behoefte gevoelen aan den impuls die van Goethe is uitgegaan en die in staat zal zijn, de wereld weer gezond te maken. Dan zal men snakken naar het derde, zooeven genoemde, element. En evenals de menschen, lang nadat het Jodendom als politieke macht in verval was geraakt, de Joodsche impulsen hebben bestudeerd en evenals de geheel en al moderne ontwikkeling, lang nadat de Romeinen het Griekendom hadden vernietigd, zich nog baseert op het Griekendom, zoo zal de genezing der wereld eenmaal steun zoeken bij dàtgene, wat getrokken zal worden uit het Duitsche Goetheanisme. En voor dit doel was het inderdaad noodig een gedenkteeken op te richten, dat de wereld hieraan moet herinneren.

Het Goetheanum te Dornach bij Basel, de vrije hoogeschool voor Geesteswetenschappen, heeft niet voor niemendal den naam van Goetheanum ontvangen.

Het staat daar als een geesteswetenschappelijk Centrum, van waar voor de tegenwoordige en toekomstige materialistische menschheid, weder krachtige geestelijke impulsen zullen uitstroomen.

G. KREDIET.

De anthroposophische Geesteswetenschap en de groote civilisatievragen van onzen tijd.

Over dit onderwerp sprak Dr. Steiner in verschillende steden, den inhoud telkens weer van een ander punt uit belichtend, in een buitengewoon diepe en belangrijke voordracht.

Als in vogelvlucht werden de veranderingen geschilderd, die het menschelijk bewustzijn in den loop der tijden heeft doorgemaakt. Men gaat onbewust veelal van de voorstelling uit, dat het zieleleven eigenlijk altijd zoo ongeveer hetzelfde is geweest; daardoor komt men niet tot een juist inzicht in de tegenwoordige aard van het bewustzijn noch tot een inzicht in de wijze, waarop het zich in de toekomst zal ontwikkelen. Zoo ontstaat een groote onbevredigdheid, daar men gevoelt, dat de tijd van het oude geestesleven afgeloopen is; er ontstaat een verlangen en zoeken naar nieuwe banen, maar de weg naar het nieuwe kan zonder zulk inzicht niet vol bewust gevonden worden.

Nu is juist het sterke zelfbewustzijn het nieuwe element in het geestesleven, dat den tegenwoordigen mensch van den mensch in de oude tijden onderscheidt en dit zelfbewustzijn moet op den verderen weg der ontwikkeling bewaard blijven. Geen mystieke vaagheid, geen overgeleverde oerwijsheid of instinktieve gevoelsuitingen kunnen tot de verdere geestesontwikkeling bijdragen.

Hoe groot het verschil is tusschen de wijze, waarop de menschen in de oudheid kennis verkregen en die der moderne menschen, werd duidelijk gemaakt aan het voorbeeld van de Copernikaansche wereldbeschouwing. Het is uit Plutarchus bekend dat reeds Aristarchus van Samos een heliocentrisch stelsel leerde, maar dit onderricht werd in de mysteriën der oudheid geheim gehouden, en de leerlingen dier mysteriën moesten een strenge voorbereiding doormaken zoowel van het intellect als in 't bijzonder van den wil, die sterk en krachtig gemaakt moest worden, alvorens deze kennis hun toevertrouwd werd, een kennis, die heden ten dage de jonge kinderen op de lagere school reeds opnemen. Waarom werden die geheimhouding en die aan het onderricht voorafgaande zieleontwikkeling in de oudheid voor noodzakelijk gehouden? Omdat op den mensch in die oude tijden zulk een kennis met een geweldige kracht werkte, die hij zonder voorbereiding, speciaal van den wil, niet kon verdragen. Voor hem was de mededeeling van het feit, dat de aarde niet stil staat, maar zich door de wereldruimte beweegt, iets wat hem „den bodem onder de voeten" ontnam, wat op zijn zieleleven een dergelijke werking uitoefende, alsof hij plotseling aan den rand van een afgrond geraakt was. Zijn zelfbewustzijn moest, in zekeren zin praematuur- gewekt en versterkt worden, om deze verlammende indruk te kunnen verdragen.

De ontwikkeling der latere tijden bracht dat zelfbewustzijn meer als gemeengoed der menschheid, maar bracht tevens een groote abstractheid ten opzichte van het opnemen der uiterlijke kennis en wetenschap. De moderne mensch voelt geen bijzondere zieleroering, wanneer hem het Copernikaansche stelsel bijgebracht wordt. Maar met de toenemende mate van abstractheid moet hij zich steeds leeger en onbevredigder in zijn zieleleven gevoelen.

Het ontwaakte zelfbewustzijn staat nu voor nieuwe geestesproblemen; het moet a. h. w. boven zichzelf uitgroeien en tot wereldbewustzijn worden. Zooals de mensch in de oudheid over een drempel naar een andere wereld moest schrijden en zich met zijn ziel voor te bereiden had om aan den „wachter op den drempel" voorbij te kunnen gaan, wanneer hij van het veilig gevoel van geborgen-zijn, dat het geocentrisch stelsel hem gaf, over moest gaan tot de kennis van het heliocentrische stelsel, zoo is er voor den modernen mensch een nieuwe dorpel te overschrijden, daar waar voor hem de „grenzen van het menschelijk kenvermogen" liggen. Dat is daar waar het wezen van de materie en van de natuurverschijnselen onderzocht moet worden. Men denkt zich aan gene zijde van die grens atomen, moleculen en andere voorstellingen, die in den grond van de zaak toch niets anders bevatten, dan wat ook aan deze zijde door de zintuigen waargenomen wordt. Men zal er evenwel toe moeten komen, de elementen voor de kennis der natuur evenzeer uit de diepten van het zieleleven naar boven te brengen, als de oude menschen dat op hun wijze gedaan hebben. Daarvoor is een ontwikkeling van de ziel noodig, opdat het kosmische wereldbewustzijn veroverd kan worden, zonder dat het zelfbewustzijn verloren gaat. Dan komt de mensch tot geestelijke ervaringen, die hem over het wezen der dingen ophelderen, zonder theorie of hypothese. Men moet ontwikkelen, wat de spreker noemde „intellektueele bescheidenheid", waardoor wij weten, dat om tot werkelijke kennis te geraken, meer noodig is dan alleen de krachten van het verstand toe te passen.

Zielekrachten, die ieder mensch reeds bezit, moeten omgezet worden tot krachten van het kenvermogen. Als twee van zulke krachten noemde

Dr. Steiner die van de herinnering, het geheugen, en die van de liefde. Het komt daarbij in hoofdzaak neer op een versterking van de opmerkzaamheid door de methoden van concentratie en meditatie, zooals deze in verschillende werken van Dr. Steiner beschreven worden. In plaats van de min of meer onsamenhangende herinneringsbrokken, die het gewone geheugen uitmaken, wordt het geheele leven van den mensch als een tableau voor hem uitgespreid, — en dan ook gaandeweg dat deel van het menschelijk leven, dat vóór zijn tegenwoordige geboorte ligt, dat zich in de geestelijke wereld afspeelde, aansluitende aan een vroeger aardsch bestaan, dat, door den dood besloten, de menschenziel in diezelfde geestelijke wereld gevoerd had, zoodat de kringloop van het menschelijk leven zich tot één samenhangend geheel vereenigt. — Het bewustzijn wordt ononderbroken; ook de slaap is doortrokken van een bewustzijn van de omgeving, waarin de menschenziel dan leeft en van waaruit zij de opbouwende, regenereerende krachten in het slapende lichaam zendt. Zoo leert de mensch indringen in een wereld, die nu werkelijk ten grondslag ligt aan onze uiterlijke zintuigelijke wereld, — waarin niet boomen, bergen, wolken, wateren zijn, maar waar de geestelijke achtergrond van deze met de scherpte van wiskundige voorstellingen, doch in vorm van beelden imaginatief-geestelijk ervaren wordt. Zoo komt men tot werkelijke-geestkennis, inplaats van de theorieën en hypothesen der moderne natuurwetenschap. Langs den weg der abstracte logica geeft de natuur nu eenmaal de kennis van haar geheimen niet prijs. Zij zelf schept ook den mensch niet volgens abstracte natuurwetten, maar volgens beginselen, die alleen in kunstvisie, in ware imaginaties geschouwd kunnen worden. De tegenwoordige natuurwetenschap lost daarom ook eigenlijk geen vragen op, maar schept alleen nieuwe vragen. Nu hebben wij wel ons sterke zelfbewustzijn aan deze abstracte wetenschap te danken, maar thans staan wij voor de vraag: Woont de geest werkelijk alleen in het menschelijk lichaam? Is de overige wereld ontbloot van ziel en geest?

Daar ligt voor ons de nieuwe drempel naar de geestelijke wereld. Uit het onbewuste van de ziel ontwaakt het verlangen, die drempel te overschrijden, bij het zelfbewustzijn de kennis van den conkreten geest in de wereld te voegen.

Om echter het verband van den mensch zelf met deze wereld van den geest zoowel als met die der zintuigelijke waarneming in te zien, is de andere kracht noodig, die van een algemeen menschelijke zielekracht tot een van het kenvermogen kan worden: de liefde, in zoover deze door de aangeduide ontwikkeling, door zelftucht, losgemaakt wordt uit de lijfelijke instinkten. Reeds in de „Philosophie der Freiheit" werd gezegd, dat de ware liefde niet blind, maar juist ziende maakt. Zoo breidt onzelfzuchtige liefde het bewustzijn uit over het leven na den dood, leert den mensch de geestelijke kosmos zien en zijn eigen innerlijk wezen als uitdrukking van den geheelen kosmos aanschouwen. Zooals het eerste groote beschavingsprobleem voor ons aan de drempel tot de geestelijke wereld gelegen is: het verkrijgen van wetenschap omtrent den geest in de stoffelijke wereld, — zoo ligt hier ook het tweede probleem: door ontwikkeling van het liefdevermogen tot menschenkennis te komen.

Over dezen inhoud der geesteswetenschap heeft spreker ook bij zijn vroegere voordrachten in Holland in 1908 en in 1913 uitgeweid. Sinds dien tijd is in de anthroposophische beweging toch veel tot ontwikkeling gekomen, waarop nu gewezen kan worden, als een practische verwezenlijking van haar ideeën. In Dornach bij Bazel werd de Vrije Hoogeschool voor Geesteswetenschap, het Goetheanum gebouwd, waar reeds in den herfst van verleden jaar gedurende 3 weken cursussen gehouden werden, waarbij niet alleen menschen op het gebied van de verschillende wetenschappen, waar ook menschen van het economisch leven, uit handel en industrie, hun vakkennis ten beste gegeven hebben. Zoo wordt getracht het denken van onzen tijd te bevruchten. Nochtans kan het Goetheanun niet als geopend beschouwd worden; het is nog niet voltooid en òf het voltooid kan worden, dat zal van de offervaardigheid der menschen afhangen. — Aan den anderen kant staat de Vrije Waldorfschool gesticht door E. Molt in Stuttgart, waar de anthroposophische paedagogie toegepast wordt, als een hoopvolle schepping voor het opkomend geslacht. — Over de stichtingen op economisch-practisch gebied werd in andere voordrachten gesproken. Hier werd meer de nadruk gelegd op die beschavingsproblemen, die in 't bijzonder het gebied van het menschelijk weten aanraken. Maar juist door het bewandelen van den hier aangegeven weg komt men tot het besef, dat de daden der menschen opnieuw als kosmische daden aangezien moeten worden.

E. V.

Excellentie „Bureaucratius".

Uit een nalatenschap was onlangs een onbeduidend bedrag te vorderen van een finantieele instelling van het Rijk, waarvan het hoofdkantoor in Den Haag gevestigd is. Nadat aan een der bijkantoren eener provinciestad alle noodige formulieren en acten van erfrecht en opvordering van het sommetje trouw waren ingeleverd door een der erven, woonachtig en „domicilie gekozen hebbende" in de provinciestad, berichtte het kantoor aldaar van „Den Haag" bericht ontvangen te hebben, dat ter opvordering notarieele volmacht moest worden verstrekt (natuurlijk! een ander moest er eens wederrechtelijk beslag op leggen!) Toevallig had een der beide andere erfgenamen „domicilie gekozen" in een dorp; deze werd nu door „den Haag" tot eischer benoemd, ongetwijfeld ter spoedige afwikkeling van zaken, daar in het betreffende dorp geen bijkantoor gevestigd was. De erfgenaam der provinciestad verzocht dus door notarieele bemiddeling gemakshalve in eerbiedige bescheidenheid tot eischer te mogen worden benoemd. Helaas, daarover was in de reglementen niets te vinden. Dit moest eerst aan „den Haag" worden aangevraagd. Gelukkig, „den Haag" stemde na de noodige correspondentie „bereidwillig" toe. De volmacht in zijn zak, trok de gelukkige erfgenaam naar het bureau van uitbetaling in de kinderlijke verwachting het sommetje nu, nadat alle papieren wel degelijk waren ingeleverd, in ontvangst te kunnen nemen. Goedgunstig nam men daar de volmacht

aan... nu het geld?? Mis hoor! „Den Haag" zou dienaangaande nader mededeeling doen!

Na eenige weken zond „Den Haag" per octaafvel bericht, dat het sommetje mocht worden betaald. Weer de gelukkige gevolmachtigde-erfgenaam naar het bureau, waar hij vreugde-stralend, voor 's Rijks organisatorisch talent met diepen deemoed vervuld, het bedragje mocht ontvangen.

Och, er moet toch werk aan den winkel zijn en de belasting brengt toch ook ruimschoots genoeg op????

CIVIS.

Vraag en antwoord.

Vraag: In het drieledig ingedeeld sociale organisme zullen de middelen tot instandhouding van het, overigens zelfstandige geestes- of cultuurleven onmiddellijk getrokken worden uit het eveneens zelfstandig geworden, gesocialiseerde economische leven. — Maar, komt daardoor het cultuurleven, vooral onderwijs en opvoeding, niet evenzeer in afhankelijkheid van het economische leven, gelijk het nu hoofdzakelijk in knechtschap verkeert van het staatsleven?

Antwoord. Een practisch, in het volle menschenleven staand cultuurleven, dat zich werkelijk los gemaakt heeft van de „staat" en een daarmee overeenkomend, aan menschelijk cultureele interessen vreemd formalisme heeft overwonnen — een cultuurleven dus, dat alleen vraagt naar datgene wat de mensch en het menschelijke in de samenleving kan doen groeien en bevredigen, den mensch zijn menschenwaarde, kunnen en verantwoordelijkheid bewust tracht te doen worden — een zoodanig cultuurleven kan niet in gebondenheid vervallen aan een economisch leven, dat zich slechts noodzakelijk bezig houdt met het associatief produceeren en in circulatie brengen van waren. In tegenstelling met het huidige kapitalistische productieproces mag het geen andere bedoeling hebben dan bevrediging van menschelijke behoeften van allen, door allen, gelijk de in den loop der laatste eeuwen ontstane sociale verhoudingen menschelijkerwijze eischen — Het economische leven heeft dan, als het zich naar den mensch oriënteert, den mensch en diens kunnen en kennen noodig. En die mensch met zijn practische blik en warm hart voor het menschenleven vindt zijn geëigende groeibodem in het zelfstandige cultuurleven. Dit stelt het economisch leven in staat, bewust zijn vertrouwen te geven aan die persoonlijkheden, die zich met een of andere practische begaafdheid ontplooien in dat cultuurleven. Het economisch leven, waarin menschen menschelijkerwijze handelen komt in een gezonde afhankelijkheid tot het cultuurleven, en zal gaarne de uiterlijke bestaansmogelijkheid verschaffen. Zijn eigen existentie staat of valt daarmee.

F.

Mededeelingen.

Zij die nadere inlichtingen wenschen omtrent de denkbeelden die leiden tot Drieledige Indeeling van het sociale Organisme of die deel wenschen te nemen aan cursussen over dit onderwerp, kunnen zich tot onderstaande adressen wenden:

Amsterdam, F. C. J. Los — Wanningstr. 11.
Arnhem, Oosterbeek, Gorssel, Mevrouw Peelen—Beyen, Honswijck-Gorssel.

Blaricum,	Mevrouw Jansen—Zijlstra.
Delft,	Prof. Dr. H. S. Hallo, Rotterdamscheweg 2c.
den Haag,	Schriftelijke aanmelding aan het gebouw der Haagsche Afd. v. d. Bond. Ieplaan 85.
Leiden,	M. Stibbe, Nieuwsteeg 23a.
Rotterdam,	J. P. Soetekouw, Schiebroekschestr. 35b.
Wageningen,	Mevr. C. Koch—Wehlburg.
Zaandam,	N. D. Frankena, Soeteboomstr. 4.

Nieuwe Literatuur.

Die Drei. Monatsheft für Anthroposophie und Dreigliederung.

Het eerste nummer van dit nieuwe maandblad bevat belangrijke artikelen van Dr. Roman Boos: Von Kant zu Steiner; Ernst Uehli: Anthroposophie als Erlebniswissenschaft; Dr. W. J. Stein: Der Christus Jesus in der Lehre Rudolf Steiners, enz. enz.

Losse nummers per exemplaar f 0.95.

Dr. Rudolf Steiner Praktische Ausbildung des Denkens. . . . . . f 0.50
" " " Die Geheimwissenschaft is zoo juist in herdruk verschenen.

Vom Lebenswerk Rudolf Steiners.

Eine Hoffnung neuer Kultur.

Herausgegeben von Lic. Dr. Friedrich Rittelmeyer.

Gebonden f 5.50.

Bovenstaande werken zijn verkrijgbaar in den boekhandel en bij P. J. de Haan, 45 Parkstraat, Utrecht.